

Artikelen

Kinderrechten en kinderarmoede

Maria Bouverne-De Bie, Griet Roets & Rudi Roose

Universiteit Gent, Vakgroep Sociale Agogiek

I. INLEIDING

Zowel op Europees vlak als in eigen land vormt de aandacht voor kinderarmoede tijdens het afgelopen decennium een beleidsprioriteit in navolging van de Lisabonstrategie, het 10-jarige actieplan dat op basis van gemeenschappelijke indicatoren vooropgesteld wordt door de *Europese Raad van Lissabon* op de Europese Top in 2000 (zie EU, 2008). Actueel wordt kinderarmoede naar aanleiding van het Belgische Voorzitterschap van het *Europees Jaar voor de Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting* in 2010 vooraan op de Vlaamse en federale beleidsagenda gezet. Dat blijkt onder meer ook uit het recente advies “Armoede en Sociale uitsluiting: visie en voorstellen vanuit een kinderrechtenperspectief” van het Kinderrechtencommissariaat (2010), dat tot stand kwam op vraag van de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebeleid. Hierin wordt gesteld dat “kinderarmoede kan gezien worden als een uitvergroting van het armoedeprobleem; niet omdat het per definitie erger is dan armoede bij volwassenen, maar wel omdat het nieuwe beleidsaandacht mobiliseert” (Kinderrechtencommissariaat, 2010: 5). In deze bijdrage stellen we de vraag naar de betekenis van deze specifieke beleidsaandacht voor kinderarmoede in relatie tot enerzijds de kinderrechtendiscussie, en anderzijds het armoededebat. In een eerste paragraaf geven we de complexiteit aan van het conceptualiseren van kinderarmoede als een probleem van herverdeling van de welvaart. Vervolgens gaan we in op de parallel tussen de aandacht voor kinderrechten en de herontdekking van de armoede. In een derde paragraaf wordt ingegaan op de bijzondere jeugdzorg als ontmoetingspunt tussen kinderrechten en kinderarmoede.

II. KINDERARMOEDE: EEN PROBLEEM VAN HERVERDELING

In Westerse welvaartsstaten hebben kinderen recht op een menswaardig bestaan. De mogelijkheden tot de realisatie hiervan zijn echter, ook in uitgebouwde verzorgingsstaten, ongelijk (Vandenhole, Vranken & De

Boyser, 2010). In een vergelijkende studie naar de positie van België binnen de 24 OECD Europese landen (Raeymaeckers & Dierckx, 2010) wordt op basis van een recent rapport van de Europese Commissie (2008) een overzicht gegeven van hoe kinderarmoede zich verhoudt tot de armoedegraad in de verschillende Europese landen. Uit dit overzicht blijkt dat België tot de landen behoort waarvan het percentage kinderen in armoede lager ligt dan het EU-gemiddelde; tegelijk is België samen met ondermeer Duitsland, Frankrijk en Nederland één van de landen waar het percentage van kinderen in armoede hoger is dan het percentage armoedesituaties binnen het geheel van de populatie. Een belangrijke vaststelling is dat de gegevens met betrekking tot het armoederisico in de verschillende Europese landen samengaan met het type verzorgingsstaat dat deze landen uitbouwden; zo slagen de Scandinavische landen er het best in zowel het algemene armoederisico als de kinderarmoede te bedwingen. In dat licht kan kinderarmoede dus – evenmin als armoede – gezien worden als een geïsoleerd fenomeen, maar blijkt de conceptualisering van kinderarmoede complex van aard. Recent argumenteerde Mestrum (2010) dat niet alleen het multi-dimensionele karakter van kinderarmoede benadrukt moet worden, maar dat kinderarmoede ook gelieerd moet worden aan de sociaal-economische positie van de gezinnen waarin kinderen opgroeien. Voor een leven buiten de armoede is bovendien niet alleen de hoogte van het inkomen essentieel, maar is ook de status van het inkomen belangrijk: onstabiele inkomensverwerving, zoals bijvoorbeeld de afhankelijkheid van een vervangingsinkomen, leidt tot insluiting in zorginstituties (Engbergesen1995), wat dan weer leidt tot een uitvergroting van de armoedesituatie. Ook de mobiliteit binnen de armoede is belangrijk: armoede kan een al dan niet regelmatig terugkerende situatie zijn of zich ontwikkelen tot generatiearmoede; wat de transformatie van een armoederisico impliceert naar een socialisering van het leven in armoede (Elchardus, Glorieux, Derks & Pelleriaux, 1999).

De hogere kwetsbaarheid van kinderen om in armoede te leven is aldus niet zozeer te verbinden met het kind zijn op zich, doch moet gezien worden in relatie tot én het kind zijn én de positie van de gezinnen waarin kinderen opgroeien én het sociale beleid, gemeten aan herverdelende effecten naar inkomens en naar mogelijkheden een beroep te doen op maatschappelijke hulpbronnen. Een aantal cijfers zijn veelzeggend (Cantillon, 2010): 16% van de personen in België leeft in een gezin met een inkomen gelijk aan of lager dan de EU-armoedegrens; dit armoederisico treft 25% van de 75-plussers; 23% van de niet-werkenden, 36% van de kinderen van alleenstaande ouders en 78% van de kinderen die opgroeien in een gezin zonder arbeidsinkomen. 21% van de kinderen in gezinnen in armoede loopt schoolse achterstand op; 22% heeft gedragsproblemen zoals overactiviteit, moeite om zich te concentreren, of wordt gepest. Tegenover deze cijfers staat dat nog nooit zoveel mensen in de rijke Europese landen aan het werk waren, de sociale uitgaven sterk gestegen zijn, en het sociale beleid verdiept werd van inkomenscorrectie naar diverse vormen van activering en ondersteuning van de sociale integratie. Ondanks een sterk sociaal beleid is de armoede in de rijke Europese landen niet gedaald, ofschoon armoedebestrijding, en zeker ook bestrijding van kinderarmoede, als een beleidsprioriteit naar voor geschoven wordt. Deze vaststelling wordt omschreven als “de paradox van de investeringsstaat” (Cantillon, 2010): de inzet van het sociale beleid op toeleiding naar werk en maatregelen die tegemoetkomen aan nieuwe sociale risico’s zoals bijvoorbeeld de gevolgen van de flexibilisering van de arbeidsmarkt, de verstoring van de ecologie, de moeilijke combinatie van gezin en arbeid, ... creëert nieuwe Mattheüseffecten, d.w.z. dat de voordelen van het sociale beleid tendentieel en verhoudingsgewijze meer ten goede komen aan gezinnen en burgers met hogere inkomens dan aan degene met lagere inkomens. Tegelijk vindt een erosie plaats van de bescherming voor oude sociale risico’s, met name inkomensbescherming en bescherming van werkgelegenheid. Zo bijvoorbeeld daalde in België de verhouding van de bijstandsuitkering ten opzichte van het gemiddelde loon in de periode 1992 tot 2002 met 6% op het niveau van een koppel, en met 5% voor een gezin van een alleenstaande met twee kinderen. Als achtergrond van deze ontwikkelingen verwijst Cantillon naar drie inschattingfouten in het armoedebeleid, ook in Vlaanderen, namelijk: een isoleren van het probleem, een overdreven relativeren van de inkomensarmoede en de overspannen verwachtingen naar het investerings- en activeringsbeleid (Cantillon, 2010).

Deze Mattheüseffecten in het sociale beleid en inschattingfouten in het armoedebeleid blijken ook uit andere beschikbare gegevens over kinderarmoede. In het rapport van Raemaekers en Dierckx (2010) wordt kinderarmoede in een Europees perspectief geplaatst

en wordt België op dimensies van kindweldzijn gesitueerd op een 16^e plaats. Deze lage plaats in de gemiddelde ranking is vooral te wijten aan de grote sociale ongelijkheid binnen het onderwijssysteem (België kent een hoge prestatiescore maar ook een hoge sociale ongelijkheid binnen het onderwijs) en binnen de gezondheidszorg (meer risicogedrag en gezondheidsproblemen in lagere sociaal-economische groepen, tegelijk met minder toegang tot de gezondheidsvoorzieningen). Onderwijs en gezondheidszorg zijn in dit licht belangrijke hefboomen in de bestrijding van kinderarmoede, mits ze verbonden blijven met het armoederisico op zich. In een rapport van de Europese Commissie (2006) wordt ook aandacht gevraagd voor kinderen in huishoudens zonder werk: ligt het armoederisico in huishoudens met kinderen en voltijds werkende ouders op 2,9%, dit risico stijgt naar 77,5% voor huishoudens met kinderen waarin ouders geen arbeidsinkomsten hebben. Vooral in éénoudergezinnen met kinderen wordt de tewerkstellingsgraad van de alleenstaande ouder aangegeven als een hefboom naar het terugdringen van het armoederisico (Morissens, 2007). Het verhogen van deze tewerkstellingsgraad stoot evenwel op begrenzingen, ingegeven door de ontwikkeling naar een steeds veeleisender arbeidsmarkt en door de vaak tegenstrijdige maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van éénoudergezinnen. Zo bijvoorbeeld worden alleenstaande moeders zowel in de Europese context als in België gevat in de tegenstrijdige verwachting én te zorgen voor een optimale opvoeding van de kinderen én optimaal beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt; het tegemoetkomen aan deze tegenstrijdigheid lukt minder naarmate het inkomen van deze moeders lager is (Vanobbergen *et al.*, 2006; Lister, 2006). In dit licht wordt gewezen op de omgekeerde herverdelingsmechanismen die ook in het activeringsbeleid besloten liggen: de ondersteuning van bijvoorbeeld kinderopvang via belastingaftrek en dienstencques komt meer ten goede aan gezinnen met hogere dan aan gezinnen met lagere inkomens (Cantillon, 2010).

Hoewel al deze recente onderzoeksbevindingen over kinderarmoede het belang aantonen van een beleid waarbij (kinder)armoede geconceptualiseerd wordt met een focus op structurele dimensies van herverdeling, blijft er toch een sterk risico bestaan op individualisering van het probleem. De conclusies bij het advies van het Kinderrechtencommissariaat over armoede en sociale uitsluiting (Kinderrechtencommissariaat, 2010) sluiten aan bij de definitie van armoede als een structureel probleem, of m.a.w. een probleem dat niet herleid kan worden tot een probleem van de specifieke groep van mensen in armoede binnen deze samenleving (Vranken 2004). In de beleidsaanbevelingen worden de volgende prioritaire aandachtspunten vooropgesteld: de versterking van gezondheid en toegang tot gezondheidszorg; de investering in behoorlijke huisves-

ting; de bestrijding van ongelijkheid in en door het onderwijs; de versterking van veiligheid en ontwikkelingskansen; de stimulering van participatie en de herverdeling voor een menswaardige levensstandaard. De aandacht voor de participatie van mensen in armoede aan programma's ter bestrijding van de armoede berust op de vaststelling dat effectieve armoedebestrijding enkel kan wanneer vertrokken wordt vanuit een radicale dialogische aanpak (Freire, 1972); en dat impliceert de erkenning van mensen in armoede in een democratische samenleving als subjecten van het beleid (Bennett & Trikić, 2010). Het appel op de participatie van mensen in armoede in de armoedebestrijding leidde in Vlaanderen tot de oprichting van "Verenigingen waar Armen het Woord nemen" en tot een "Algemeen Verslag over de Armoede", opgesteld vanuit de ervaringen en kennis van mensen in armoede (Algemeen Verslag over de Armoede, 1994). Paradoxaal, en in tegenstelling tot een structurele benadering is evenwel de opvatting in het huidige armoedebelief dat het onderscheid tussen armoede en niet-armoede ligt in een "cultuurverschil"; deze opvatting is ook terug te vinden in de conceptualisering van kinderarmoede. Deze culturalisering van de armoede berust op de nadruk binnen het armoedebelief op de "kloof" tussen armen en niet armen, waarbij gesteld wordt "armoede scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen" (zie Raeymackers & Dierckx, 2010: 1). Met betrekking tot kinderarmoede wordt actueel vooropgesteld, ook in navolging van het Europese armoedebelief en de (post-)Lissabonstrategie, dat het verzekeren van de toegang van de kinderen tot het onderwijs en van hun (alleenstaande) ouders tot de arbeidsmarkt essentieel is, omdat deze toegang geldt als een toegang tot de belangrijkste maatschappelijke hulpbronnen in de bestrijding van (kinder)armoede (zie Steenssens *et al.*, 2008). Wanneer armoede echter geconceptualiseerd wordt als een cultuurverschil, ligt de focus vooral op de manier waarop dit cultuurverschil de toegang tot belangrijke maatschappelijke hulpbronnen (voornamelijk onderwijs en tewerkstelling) beïnvloedt, en wordt het belang van "empowerment" van armen ten einde deze kloof te kunnen overbruggen, vooropgesteld (NAPincl, 2008-2010). Er leeft dan een sterk risico op een individualisering van de verantwoordelijkheid voor de bestrijding van armoede omdat die – vaak impliciet – vooral gelegd wordt bij mensen in armoede, en niet in de organisatie van de ruimere samenleving. Ook – en misschien nog sterker – leeft dit risico op individualisering in de bestrijding van kinderarmoede; dit komt ook tot uiting in de dominante benadering van kinderrechten in de bestrijding van kinderarmoede.

III. KINDERRECHTEN EN DE HERONTDEKKING VAN DE ARMOEDE

In het kinderrechtendebat vormt het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind een referentiepunt bij uitstek. De aanneming, in 1989, van het IVRK wordt gezien als een belangrijke mijlpaal in het denken over mensenrechten van kinderen (Verhellen, 2000). Het IVRK is niet enkel een mijlpaal; het is ook het sluitstuk van een reeds in het begin van vorige eeuw ingezette ontwikkeling naar meer aandacht voor de rechten van kinderen (Roose, 2006). De kinderrechtenbeweging profileerde zich vanaf eind vorige eeuw tot een nieuwe emancipatiebeweging. In ons land krijgen kinderrechten uitdrukkelijke aandacht vanaf het eind van de zeventiger jaren, in het kader van de discussie over het pedagogische concept onderliggend aan de toenmalige wetgeving op de jeugdbescherming (Verhellen, 1979). Kinderrechten werden ingezet als een alternatief voor het aan de jeugdbescherming ten grondslag liggende beschermingsmodel. Dit beschermingsmodel werd bekritiseerd omdat het de handelingsbekwaamheid en betekenisverlening van kinderen miskende (Verhellen, 1989), en omdat het diende ter legitimering van een als het ware evidente beweging naar "plaatsing" van kinderen als antwoord op een diversiteit van concrete probleemsituaties. Internationaal fungeert het I.V.R.K actueel als een belangrijk referentiekader om de aandacht voor kinderrechten bij de bestrijding van kinderarmoede als een centraal uitgangspunt te zien (zie Ife & Morley, 2002; Bouverne-De Bie, 2005). Het IVRK percipieert leven in armoede als een existentiële bestaansconditie waarin er een verhoogd risico is op de schending van de rechten van kinderen (Fox Harding, 1996). Kinderrechten worden vaak aangewend om kinderen in armoedesituaties te beschermen tegen hun "slechte opvoedingsverantwoordelijken" en interventies in die zin te legitimeren (Kinderrechtencommissariaat, 2010). In huidige onzekere tijden moet het kind als toekomstig kapitaal voor de samenleving doorgaans immers tot iedere prijs beschermd worden, en dan vooral in "nadelige" opvoedingssituaties (zoals armoede) ten nadele van de ouders en/of volwassenen die betrokken zijn in de opvoeding (Lister, 2003; 2006).

Vanuit de armoedebeweging is de kritiek op vooral de plaatsing van kinderen door de jeugdbescherming opvallend; gesteld wordt: "geplaatst worden is je eigen geschiedenis verliezen" (Algemeen Verslag over de Armoede, 1994: 42). Er is in die optiek sprake van een parallelle kritiek op plaatsing vanuit zowel het kinderrechtendebat als vanuit het armoedebelief, en kinderrechten worden door gezinnen in armoede vaak als een bedreiging ervaren. Het Kinderrechtenverdrag stelt immers uitdrukkelijk dat "de Staten die partij zijn, waarborgen dat een kind niet wordt gescheiden van zijn ouders tegen hun wil". Tegelijk echter stelt het

IVRK: “tenzij de bevoegde autoriteiten, onder voorbehoud van de mogelijkheid tot rechterlijke toetsing, in overeenstemming met het toepasselijke recht en de toepasselijke procedures, beslissen dat deze scheiding noodzakelijk is in het belang van het kind. Een dergelijke beslissing kan noodzakelijk zijn in een bepaald geval, zoals wanneer er sprake is van misbruik of verwaarlozing van het kind door de ouders, of wanneer de ouders gescheiden leven en er een beslissing moet genomen worden ten aanzien van de verblijfplaats van het kind” (IVRK, artikel 9,1^{o1}). Deze spanningsverhouding tussen het recht op een gezinsleven en het “belang van het kind” moet mee begrepen worden tegen het licht van een ruimere maatschappelijke ontwikkeling, met name de individualisering van kinderen. In deze ontwikkeling worden kinderen niet enkel gezien in relatie tot hun ouders en het gezin waarin ze opgroeien, doch in toenemende mate erkend als autonome individuen die recht hebben op eigen dienstverlening. Deze individualiseringsbeweging wordt door het kinderrechtendebat mee ondersteund, in de aandacht voor de zwakke rechtspositie en de zwakke maatschappelijke positie van kinderen in de samenleving. De participatierechten van kinderen krijgen vanuit deze kritiek centrale aandacht en vormen ook het kader waarbinnen de beschermingsrechten van kinderen, zoals de bescherming van de rechten van kinderen op goede voorzieningen, begrepen moeten worden (Verhellen, 2000). De nadruk op participatierechten geldt evenwel niet exclusief in het kinderrechtendebat; ook binnen de armoedebestrijding vormt het recht op participatie, in dit geval het recht op participatie van gezinnen in armoede, een centraal aandachtspunt. Het recht op een gezinsleven van het kind, en het “belang van het kind” komen aldus in een spanningsverhouding te liggen.

IV. KINDERRECHTEN EN KINDERARMOEDE: DE BIJZONDERE JEUGDZORG ALS ONTMOETINGSPUNT

De samenhang tussen het kinderrechtendebat en het armoededebat is niettemin essentieel. Het recht op een gezinsleven wordt door gezinnen in armoede zeer sterk benadrukt, en wordt ook in de aanbevelingen van het VN-Comité voor de Rechten van het Kind gezien als een sleuteldomein. Hierbij is het comité bezorgd over de vaststelling dat kindzorg nog altijd hoofdzakelijk focust op de plaatsing van kinderen in residentiële instellingen en beveelt het de lidstaten aan om zijn wettelijk kader te herzien, om de plaatsing van kinderen in instellingen te voorkomen, en om waar nodig gezinnen te voorzien van sociale en economische bijstand in de opvoeding (Vanobbergen, 2010). De geschiedenis van de Belgische jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand laat zich lezen als een herhaald zoekproces om deze aanbeveling in praktijk te brengen. Niettemin is de

vaststelling dat ook vandaag de plaatsing van kinderen de meest voorkomende maatregel is, dat tegelijk het aantal jongeren in de bijzondere jeugdzorg toeneemt, en dat ook het aantal door de jeugdrechtbank opgelegde plaatsingen voor problematische opvoedingssituaties stijgt (Bosmans, 2010). De selectiviteit van deze plaatsingen is opmerkelijk: het zijn vooral gezinnen in armoede die geconfronteerd worden met een plaatsingsmaatregel (Nicaise & De Wilde, 1995). Een recent onderzoek naar de relatie tussen armoede en het risico op een maatregel in het kader van de bijzondere jeugdzorg (Bouverne-De Bie *et al.*, 2010) geeft aan dat deze selectiviteit gedragen wordt door een samenspel van overwegingen, waarin zeer verschillende situaties beoordeeld worden tegen het licht van een onuitsproken standaardbeeld over de wenselijke opvoeding van kinderen. Het uitgangspunt van het onderzoek was dat de benadering van armoede als een multi-dimensioneel probleem het mogelijke belang van binnen armoedesituaties vaak voorkomende, doch van armoede te onderscheiden problemen, onderschatte. Daarom werd in het onderzoek niet vertrokken vanuit een vooraf bepaalde omschrijving van armoede als cluster van problemen, doch werd concreet nagegaan welke sociaal-economische indicatoren – bijvoorbeeld inkomen, huisvesting, gezinssamenstelling, ... – een statistisch verhoogd risico inhielden op een maatregel in het kader van de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand. Vervolgens werd ook nagegaan welke impact het samengaan van deze indicatoren had, door de relatie te onderzoeken tussen de territoriale concentratie van armoede en de kans op een maatregel van bijzondere jeugdzorg. De statistische analyse van de data gebeurde via logistische regressie. Hierdoor konden hoofdeffecten en interactie-effecten onderscheiden worden en kon de predictieve waarde van de onderscheiden factoren nagegaan worden. De methode laat ook toe de samenhang te zien tussen factoren; belangrijk hierbij blijft het besef dat het gaat om factoren die samengaan met een verhoogde kans op een maatregel in het kader van de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand, en niet om causale verbanden.

Uit het onderzoek blijkt dat 3.717 Vlaamse minderjarigen in 2005 een eerste maatregel in het kader van de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand kregen. Het merendeel van de maatregelen (75,5%) betreft maatregelen op grond van problematische opvoedingssituaties. Een merendeel van de maatregelen (55,8%) betreft minderjarigen ouder dan 13 jaar. Deze vaststelling is opvallend omdat de analyse enkel gaat over een eerste maatregel. De hoge bovengrens verwijst mogelijks naar het bijzondere van de bijzondere jeugdzorg; aan de eerste maatregel in het kader van de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand kan een hulp-

1. Verdrag 20 november 1989 inzake de rechten van het kind opgemaakt te New York, goedgekeurd bij wet 25 november 1991, BS 17 januari 1992.

verleningstraject voorafgaan, waarvan de reikwijdte en impact zeer ingrijpend kan zijn. Opvallend ook zijn de grote verschillen in het aantal minderjarigen in de bijzondere jeugdzorg naar gelang het gerechtelijk arrondissement, met uitschieters naar zowel ondervertegenwoordiging als oververtegenwoordiging. De discussie over de relatie tussen armoede en bijzondere jeugdzorg is in dit licht vooral een discussie over de afwegingen die door onderscheiden actoren gemaakt worden; in de discussie over de plaatsing van kinderen zijn deze argumentaties voorsnog onderbelicht gebleven. In aansluiting met de vaststelling dat de grondslag van de maatregel overwegend een problematische opvoedingssituatie betreft, is de vaststelling dat de maatregelen voor een merendeel (50,8%) maatregelen zijn van het comité voor bijzondere jeugdzorg. Opvallend evenwel is dat ook de rol van de jeugdrechtbank inzake problematische opvoedingssituaties belangrijk blijft: 26,9% van de maatregelen wordt opgelegd door de jeugdrechtbank, na doorverwijzing door de bemiddelingscommissie bijzondere jeugdbijstand; 19,3% van de maatregelen betreft maatregelen opgelegd door de jeugdrechtbank op grond van als misdrijf omschreven feiten. Een ruime helft van de maatregelen (55,9%) betreft een residentiële maatregel of m.a.w. een plaatsingsmaatregel. 38,4% van de maatregelen zijn ambulante maatregelen en 5,7% semi-residentiële maatregelen. Het belang van de plaatsing binnen het geheel van de maatregelen is opvallend, gegeven de optie deze zowel op het niveau van de comités bijzondere jeugdzorg als op het niveau van de jeugdrechtbank te zien als een “uiterste maatregel”. Tegelijk is de vaststelling opnieuw moeilijk interpreteerbaar, omdat op basis van de analyse geen uitspraak mogelijk is over de overwegingen die ten grondslag liggen aan de keuze voor een plaatsingsmaatregel. Zo bijvoorbeeld kan de plaatsing ingegeven worden door overwegingen met betrekking tot het al dan niet reeds doorlopen hulpverleningstraject, dan wel samengaan met de inschatting van de binnen een probleemsituatie al dan niet aanwezige oplossingscapaciteit, dan wel samengaan met het op een bepaald moment binnen de regio al dan niet beschikbare hulpaanbod.

De factoren die samengaan met een grotere kans op een maatregel van bijzondere jeugdzorg zijn enerzijds het geslacht en de leeftijd van de minderjarige, en anderzijds de gezinssamenstelling en het geslacht van het hoofd van het huishouden, evenals een aantal sociaal-economische factoren. Jongens hebben een significant hogere kans op een maatregel dan meisjes; en de kans op een maatregel stijgt ook met de leeftijd. Genderspecifieke afwegingen, evenals afwegingen met betrekking tot de urgentie van een maatregel wegens de adolescentie van de minderjarige spelen hier mogelijk een rol. Ook kinderen die opgroeien in een eenoudergezin, kinderen die opgroeien in een huishouden met een groot aantal leden, en kinderen die opgroeien in een

huishouden met een vrouw aan het hoofd hebben een significant hogere kans op een maatregel. Werkloosheid, opgroeien in een huishouden waarvan ten minste één lid van het huishouden een leefloon ontvangt, of in een huishouden met ten minste één lid dat een invaliditeitsuitkering krijgt gaan samen met een hogere kans op een maatregel. Opnieuw zijn deze bevindingen op zich moeilijk interpreteerbaar, gegeven de hulpverlenende opzet van de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand. Verschillende hypothesen zijn mogelijk: de bevindingen kunnen verwijzen naar een proactieve hulpverlening, of naar een hulpverlening die ingrijpt op momenten dat de draagkracht van het huishouden onder druk komt te staan. Evenzeer kunnen ze verwijzen naar een (te) sterk interventionisme. Ook de hypothese dat deze bevindingen verwijzen naar een diversiteit van afwegingen is verdedigbaar; de verwijzing naar een “risicofactor” kan aldus verschillende feitelijke situaties dekken.

Naast deze hoofdeffecten geeft het onderzoek ook een interactie-effect aan tussen het type huishouden en het hoofd van het huishouden. Kinderen die opgroeien in een éénoudergezin hebben een significant hogere kans op een maatregel in een huishouden met een man aan het hoofd; kinderen die opgroeien in een tweoudergezin hebben een significant hogere kans op een maatregel in een huishouden met een vrouw aan het hoofd. Ook deze bevindingen lijken te verwijzen naar genderspecifieke afwegingen. Kinderen opgroeiend in een achtergestelde buurt hebben een significant hogere kans op een maatregel; dit geldt zowel voor de thematische indicatoren gezondheid, opleiding, tewerkstelling en huisvesting, als voor de synthese indicator “buurt in moeilijkheden”. Deze bevinding sluit aan bij de verwachting dat de concentratie van risicofactoren samengaat met de afweging dat een maatregel aangevoerd kan zijn.

V. KINDERRECHTEN: EEN HEFBOOM VOOR ARMOEDEBESTRIJDING?

Het onderzoek naar de relatie tussen armoede en het risico op een maatregel in het kader van de bijzondere jeugdzorg wijst in de eerste plaats op interpretatiemoeilijkheden: de plaatsing wordt gezien als *ultimum remedium* doch de criteria waaronder besloten kan worden tot deze uiterste maatregel blijven op de achtergrond van het debat. Een hypothese is dat in overweging van het “belang van het kind” de afweging gemaakt wordt tussen het “well being” en het “well becoming” van kinderen (Vranken, 2010, in: Vanobbergen, 2010), waarbij de uitkomst, zoals bijvoorbeeld plaatsing, een uitdrukking is van de bekommernis om vooral de ontplooiingsmogelijkheden van kinderen niet in het gedrang te brengen. Ook vanuit een “kinderrechtenperspectief” wordt aldus teruggeplooid op een categoriale benadering, waarbij het armoedeprobleem her-

leid wordt tot een contextgegeven, dat noopt tot een bijzondere aanpak. Armoedesituaties worden aldus binnen de begrenzing van de bijzondere jeugdzorg vertaald naar “problematische opvoedingsituaties” die – naar de gangbare opvoedingsopvattingen – de interventie in het gezinsleven legitimeren. Deze vertaling houdt voor mensen in armoede machteloosheid in: ze hebben de “keuze” tussen uitgesloten te worden, dan wel ingesloten te worden in de zorg.

Niet alleen de bijzondere jeugdzorg, maar ook projecten van armoedebestrijding zetten met het pleidooi voor bijzondere aandacht voor mensen in armoede vaak een vergrootglas op de afhankelijkheid en kwetsbaarheid verbonden met het leven in armoede (Engbergesen & Van der Veen, 1987). Deze kwetsbaarheid heeft te maken met én de maatschappelijke positie van mensen in armoede, én met de verhoogde kans om op een of andere reden als “anders” te worden beschouwd, én met het ontbreken van de mogelijkheden de met deze positiebepaling verbonden passieve rol te doorbreken. Het gaat om een cumulatieve kwetsbaarheid, met verreikende consequenties: van mensen in armoede wordt geen beleidsdeelname verwacht. Verwacht wordt – ook in participatieve benaderingen zoals bijvoorbeeld het Algemeen Verslag over de Armoede of Verenigingen waar Armen het Woord nemen – dat ze *getuigenis* afleggen. Hoe vernieuwend en essentieel belangrijk ook het engagement om deze getuigenissen te beluisteren en te vertalen naar beleidsopties, de vraag blijft niettemin hoe de getuigenis zich verhoudt tot het *verstaan* van de armoede en van de manier waarop mensen in armoede beleid voeren over hun eigen situatie, en het op basis daarvan legitimeren hoe in armoedesituaties gehandeld wordt.

Armoedebestrijding vergt dat armoede erkend wordt als een *bestaansconditie*, en niet enkel als een probleem dat, mits rekening gehouden wordt met bevindingen van de mensen in armoede die voldoende hun stem laten horen, geen beletsel hoeft te zijn voor een succesvolle participatie aan de samenleving. De erkenning en bestrijding van armoede als een bestaansconditie houdt in dat armoede erkend wordt een feitelijke realiteit, en dat tegelijk een engagement genomen wordt om bij te dragen tot het veranderen van deze feitelijke realiteit. Een kinderrechtensperspectief kan hiertoe bijdragen door kinderrechten te zien als een hefboom naar een grotere gelijkheid, tussen kinderen en volwassenen, en ook tussen kinderen onderling. Dit vergt zorgvuldige aandacht voor de grote diversiteit tussen kinderen en tussen situaties waarin kinderen opgroeien; het vergt zorgvuldige aandacht ook voor de participatie van kinderen als een leerproces, waarin kinderen en volwassenen van elkaar leren. Het pleidooi van het kinderrechtenscommissariaat voor een “kinderarmoedebaarometer” kan daarom niet voldoende zijn; het gaat immers niet alleen om “de” globale situatie

van “het” kind. De bestrijding van (kinder)armoede gaat vooral ook om de vraag of elk kind in elke situatie – en dus ook een kind dat opgroeit in armoede – eenzelfde recht heeft en de verzekering krijgt van de mogelijkheid om een menswaardig bestaan te leiden en om zijn/haar recht op sociale en culturele ontplooiing te effectueren, in relatie met andere kinderen en volwassenen die hen omringen.

VI. BIBLIOGRAFIE

- ALGEMEEN VERSLAG OVER DE ARMOEDE, 1994, Brussel, Koning Boudewijnstichting.
- BENNETT, J., TRIKIC, Z., 2010, “Roma children and their families: present status and promising pathways”, *Lezingenreeks Verwikkeling, Vertwijfeling en Verwondering: discussies over social work*, donderdag 21 oktober 2010.
- BOSMANS, J., (2010), “Caleidoscoop van de jeugdzorg”, *Lezing Contactcomité van organisaties voor jeugdzorg*, 11 juni 2010.
- BOUVERNE-DE BIE, M., 2003, “Een rechtenbenadering als referentiekader” in BOUVERNE-DE BIE, M., CLAEYS, A., DE COCK, A., VANHEE, J. (eds.), *Armoede en participatie*, Gent, Academia Press.
- BOUVERNE-DE BIE, M., 2005, “Armoede en kinderrechten”, *Tijdschrift voor Jeugdwerk en Kinderrechten*, (3), 115-121.
- BOUVERNE-DE BIE, M., ROSSEEL, Y., IMPENS, J., DE VISSCHER, S., WILLEMS, S. & DELENS-RAVIER, I., 2010 – in druk, *Een link tussen leven in armoede en maatregelen bijzondere jeugdbijstand?*, Gent: Academia Press.
- CANTILLON, B., 2010, *Het armoedebeleid in Vlaanderen*, Bijdrage tot de studiedag “Armoede en Bijzondere Jeugdzorg”, Brussel, Contactcomité Organisaties voor Jeugdzorg.
- ELCHARDUS, M., GLORIEUX, I., DERKX, A., PELLERIAUX, K., 1999, *Voorspelbaar ongeluk. Over de letsels die werkloosheid nalaat bij mannen en hun kinderen*, Brussel, VUB Press.
- EU (European Union), 2008, *European year for combating poverty and social exclusion (2010), strategic framework document: priorities and guidelines for 2010 European Year activities*, Brussels, European Commission Employment, Social Affairs and Equal Opportunities DG.
- FOX HARDING, L.M., 1996, “Recent developments in children’s rights: liberation for whom?”, *Child and Family Social Work*, (1), 3, 141-150.
- FREIRE, P., 1972, *Pedagogiek van de onderdrukten*, Baarn, in de Toren.
- KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, 2010, *Advies: Armoede en sociale uitsluiting. Visie en voorstellen vanuit een kinderrechtensperspectief*, Brussel, Vlaams Parlement.
- IFE, J. & MORLEY, L., 2002, *Human rights and child poverty*, Fifth International Conference on the Child, Montreal, 23-25 May 2002, retrieved from: <http://info.humanrights.curtin.edu.au/local/docs/HumanRights&ChildPoverty.pdf>.
- LISTER, R., 2006, “Children (but not women) first: New Labour, child welfare and gender”, *Critical Social Policy*, (26), 2, 315-335.
- LISTER, R., 2003, “Investing in the future citizens of the future: transformations in citizenship and the state under New Labour”, *Social Policy & Administration*, (37), 5, 427-443.
- MESTRUM, F., 2010, *Child Poverty: assessing its conceptualization and measurement. A critical perspective*, Lecture at the International Course “Children’s Rights in a Globalized World: From Principles to Practice”, 5-17 september 2010.

- MORISSENS, A., 2007, *Kinderarmoede als prioriteit in het Belgisch Strategisch plan sociale bescherming en insluiting. Welke zijn de uitdaging voor het beleid*, Bijdrage dialoogdag “Europa nabij? Armoede en sociale uitsluiting”, Gent, 2007.
- NATIONAAL ACTIEPLAN SOCIALE INSLUITING (NAPIncl) 2008-10, Brussel, POD Maatschappelijke Integratie.
- NICAISE, I., DE WILDE, C., 1995, *Het zwaard van Damocles. Arme gezinnen spreken over de bijzondere jeugdbijstand*, Leuven: K.U.Leuven/Beweging ATD Vierde Wereld.
- RAEYMAECKERS, P. & DIERCKX, D., 2010, *Kinderen in armoede in Europees perspectief: beleidsgerichte analyse*, Antwerpen, Oases.
- ROOSE, R., 2006, *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder*, Gent, Academia Press.
- STEENSSENS, K., AGUILAR, L.M., DEMEYER, B., FONTAINE, P., 2008, *Kinderen in armoede. Status quaestionis van het wetenschappelijk onderzoek in België*, Leuven, Interuniversitaire Groep Onderzoek en Armoede (IGOA) vzw.
- VANDENHOLE, W., VRANKEN, J., DE BOYSER, K., 2010, *Why Care? Children's Rights and Child Poverty*, Antwerpen, Intersentia.
- VANOBBERGEN, B., VANDENBROECK, M., ROOSE, R., BOUVERNE-DE BIE, M., 2006, “We are one big, happy family”: beyond negotiation and compulsory happiness, *Educational Theory*, (56), 4, 423-437.
- VANOBBERGEN, B., 2010, “Ik heb geen arme dingen thuis. Kinderarmoede in kinderrechtensperspectief”, *Lezingenreeks Verwikkeling, Vertwijfeling en Verwondering: discussies over social werk*, donderdag 14 oktober 2010.
- VERHELLEN, E., 1979, “Verdient de jeugdbescherming geen ander uitgeleide?”, *Kultuurleven*, 46,9,835-852.
- VERHELLEN, E., 1989, “De conventie voor de rechten van het kind; Een strategische stap naar respectvolle omgang met kinderen” in E. VERHELLEN, F. SPIESSCHAERT & L. CATRIJSSE (eds.), *Rechten van kinderen. Een tekstbundel van de Rijksuniversiteit Gent naar aanleiding van de UNO-conventie voor de rechten van het kind* (p. 1-32), Antwerpen/Arnhem: Kluwer Rechts-wetenschappen/Gouda quint BV.
- VERHELLEN, E., 2000, *Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind*, Leuven, Garant.
- VRANKEN, J., 2004, “Een kwart eeuw over armoede en sociale uitsluiting”, *Tijdschrift voor Sociologie*, 25,1, 93-104.